

Tannhäuser: Wagners levenswerk

door Johan Maarsingh

In een lezing gehouden tijdens het studieweekend *Tannhäuser* 2016, heb ik aandacht geschonken aan de grote problemen die Wagner zelf met deze opera heeft gehad. Hij componeerde het werk in de periode 1842-1845. In 1845 beleeft *Tannhäuser* de wereldpremière in Dresden.

In januari 1883, een maand voor zijn overlijden, verzucht Wagner dat hij 'de wereld nog een *Tannhäuser* is verschuldigd'. In 1875 regisseerde hij een opvoering in Wenen, die kennelijk nog niet naar Wagners wens was verlopen. Het werk aan *Tannhäuser* kostte Wagner meer jaren dan al het werk aan *Der Ring des Nibelungen*. *Tannhäuser* was Wagners 'work in progress'.

De belangrijkste oorzaak is Wagners ontevredenheid over de uitvoering van deze opera. De partituur ondergaat al meteen na de wereldpremière een grote ingreep: Wagner bekort fors de orkestrale inleiding tot het derde bedrijf.

Tannhäuser en Venus Otto Knille 1873

Dan zijn er door de jaren heen zangers die hun rol niet aankunnen. Telkens brengt Wagner correcties aan in de uitgave van de partituur, die ten behoeve van de wereldpremière is verschenen. In 1860 verschijnt er uiteindelijk een herziene druk van de partituur. Een jaar later heeft de eveneens mislukte reeks voorstellingen in Parijs plaats. Wagner heeft de partituur dan drastisch gewijzigd. De ouverture gaat meteen over in een woest bruisende scène in de Venusberg. De ouverture duurt in Dresden nog geen kwartier; de versie met Venusberg-Bacchanaal ruim twintig minuten. De narigheid is dat in die voorstellingen in Parijs de oude ouverture

klinkt met na een korte rust de nieuwe bacchanaalmuziek. Pas in Wenen, klinkt de versie, die voor Parijs was bedoeld. Wagner componeert voor Parijs uiterst virtueuze passages voor de violen, puur omdat het orkest in de Opera van Parijs daartoe zo goed in staat zou zijn. De opvoeringen in Parijs worden in de Franse taal gezongen. Wat wij nu vaak horen als 'de Parijse Versie', of 'Pariser Fassung' is een terugvertaling in het Duits. Dirigenten als Solti (Decca 1972) en Sinopoli (DG) dirigeren hooguit een versie met de vernieuwingen die voor Parijs zijn bedoeld. Daarbij is er een verandering in de zangwedstrijd: de bijdrage van Walther von der Vogelweide is door Wagner geschrapt. De toen voor die rol bestemde zanger was incapabel. Zo had de zangwedstrijd daarmee een deelnemer minder. Wagner componeert een heel korte instrumentale frase, na Tannhäusers woorden 'O Wolfram, der du also sangest'. Die frase heeft een duidelijk hoorbare harmonie, die de invloed van Wagners *Tristan und Isolde* laat horen. Een stijlbreuk in de muziek voor de zangwedstrijd. Er zijn veel dirigenten die bij opvoeringen wel kiezen voor de zangwedstrijd met bijdrage van Walther, maar dan ook verder de oude Dresdener versie dirigeren, en dus daarmee de door Wagner bedoelde instrumentale virtueuze passage (in de tweede akte, kort voor Tannhäusers 'Nach Rom!') helemaal weglaten.

In het tweede bedrijf zingt Tannhäuser een belangrijke passage als reactie op Elisabeths ingrijpen in de situatie. Eigenlijk moet deze passage worden gezongen als ook overige personen zingen. Dat is moeilijk voor de titelrol-vertolker, maar maakt het voor het publiek ook moeilijk de aandacht te vestigen op zijn belangrijke woorden. Wagner laat daarom de mogelijkheid open om de tenor die passage solistisch te laten zingen. In Bayreuth gebeurde dat in beide versies. Tannhäuser en de overige zangers horen we in de opname onder Wolfgang Sawallisch uit 1962. We horen daarin ook ouverture die onafgebroken overgaat in het Bacchanaal.

In de opname uit 1955 (onder Cluytens) horen we de Tannhäusers reactie in het tweede bedrijf in de versie voor tenor-solo. Daar klinkt zelfs de Dresdener versie van de ouverture, maar na een korte rust de voor Parijs gecomponeerde bacchanaalmuziek. Een echte Bayreuth-versie van *Tannhäuser* bestaat er niet.

Aan het einde van het eerste bedrijf zit een lastige passage voor de hoorns. Wagner heeft in zijn geschrift over de uitvoering van *Tannhäuser* (uit 1852) ook voorgesteld die passage maar te schrappen. Het orkest in Dresden bleek anno 1845 niet in staat een gevoel van opgewekte vrolijkheid te verklanken. Ik heb een live-opname laten horen uit San Francisco, onder Otmar Suitner, waar dat ook gedaan is.

Giuseppe Sinopoli heeft een *Tannhäuser* in Bayreuth gedirigeerd (1985-1989), die ook op video/dvd is uitgebracht. Daar kort hij de ouverture drastisch in: na ruim zes minuten is het koor al te beluisteren. Dit is ook een van de coupures die Wagner heeft voorgesteld. Er zouden maar liefst 36 varianten in de partituur mogelijk zijn die allemaal te maken hebben met Wagners wens om toch maar vooral deze opera op te voeren. Deze versie-problematiek gaat die van menige symfonie van Anton Bruckner nog ver te boven. De gebruikelijke indeling in enkel maar de Dresdener en de Parijse versie is achterhaald.

Om tenslotte nog maar met een voorbeeld te komen van eenvoudig negeren van Wagners voorschriften ten aanzien van de regie: de door hem aangegeven herdersklokken, in de scène met de herdersjongen, zijn ook bijna nooit te horen. Wagner noemt het alleen maar in de geschreven regieaanwijzingen, iets waar ze lange tijd in Bayreuth zo secuur mee probeerden om te gaan. Had Wagner dit maar aangegeven door middel van een in partituur genoteerde bijdrage van de 'Herdenglocken'.

Alleen Hartmut Haenchen heeft dit wel laten horen. De radio-opnamen van voorstellingen in Amsterdam en Londen bieden het klinkende bewijs. Het wordt hoog tijd dat deze dirigent in staat wordt gesteld cd-, of dvd opnamen te maken van deze opera.

